

Οι Έλληνες και Εμείς

Εικόνες του ελληνικού πολιτισμού
με αφορμή τον συλλογικό τόμο
*Ένας Νέος Κόσμος Γεννιέται**

ΑΛΕΞΑΝΔΡΑ ΑΛΕΞΑΝΔΡΗ

Fin de siècle

Ο ΤΙΤΛΟΣ «οι Έλληνες και Εμείς» δεν είναι, φυσικά, πρωτότυπος, καθορίζει όμως έναν βασικό άξονα προβληματισμού στον δυτικό κόσμο. Οι «Έλληνες» είναι βέβαια οι αρχαίοι Έλληνες και κατά κύριο λόγο οι Αθηναίοι της κλασικής περιόδου. Το υποκείμενο, το «Εμείς» δηλαδή, αντιπροσωπεύει συνήθως τον σύγχρονο δυτικό πολιτισμό στο σύνολό του αλλά ενίοτε αναφέρεται και σε επιμέρους ομάδες (π.χ. εθνικότητες ή τάξεις). Αυτό που εκφράζεται είναι η ανάγκη είτε για μία επιβεβαίωση, είτε για έναν επαναπροσδιορισμό της σχέσης και της συνάφειας του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού με τον μεταμοντέρνο κόσμο μέσα από το πρίσμα της σύγχρονης εμπειρίας και στο πλαίσιο της σύγχρονης ταυτότητας¹.

Φυσικά η προσπάθεια για έναν επαναπροσδιορισμό της δυτικής ταυτότητας δεν εστιάζεται μόνο στην σχέση της με το αρχαίο ελληνικό παρελθόν. Η επανεξέταση είναι συνολική και αφορά τόσο την σημερινή πρόσληψη του παρελθόντος εν γένει, όσο και τον τρόπο με τον οποίο αυτό αναπαράγεται και τελικά νομιμοποιεί ή θέτει υπό αμφισβήτηση τις ισχύουσες κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες². Το ελληνικό παρελθόν κατέχει όμως μία ιδιαίτερη θέση στον δυτικό κόσμο εφόσον αποτελεί ουσιαστικά μία «αντίστιξη» πολλαπλών αφηγήσεων. Ένα τμήμα του διεκδικείται ως κοινό παρελθόν άλλοτε του δυτικού πολιτισμού στο σύνολό του και άλλοτε πιο συγκεκριμένων πολιτισμικών παραδόσεων, όπως αυτές εκφράζονται κυρίως σε ορισμένα ευρωπαϊκά κράτη ή στις Ηνωμένες Πολιτείες. Το ίδιο κομμάτι αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα και ενός ιδιαίτερου ελληνικού παρελθόντος το οποίο, στο σύνολό του, δεν συμπίπτει πάντα με την «κρατούσα» ευρωπαϊκή πολιτισμική παράδοση αλλά παρουσιάζεται ως μία αδιάσπαστη ελληνική συνέχεια. Οι Έλληνες διεκδικούν αυτό το παρελθόν ως ουσιαστικό τμήμα της ταυτότητάς τους· αλλά ο έλεγχος της εικόνας του ελληνικού παρελθόντος αποδεικνύεται εξίσου απαραίτητος και για τους Ευρωπαίους.

Ως θεμελιώδες στοιχείο της δυτικής ταυτότητας ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός έχει αποκτήσει και μία *μυθική* διάσταση. Εντάσσεται δηλαδή στην μυθολογία που εξηγεί την πορεία, και κατά συνεκδοχή την ουσία, του δυτικού πολιτι-

σμού. Η μυθική αυτή διάσταση αφορά τον ρόλο που παίζει το παρελθόν αυτό στην δόμηση της *κοινής* δυτικής ταυτότητας και δεν αποτελεί, φυσικά, σχόλιο για την αντικειμενικότητά του. Το αρχαίο ελληνικό παρελθόν ενσαρκώνει τις αξίες στις οποίες στηρίζεται ο σύγχρονος δυτικός κόσμος και έτσι ανάγεται σε πρότυπο με το οποίο πρέπει να ζυγιασθεί ο κάθε πολιτισμός. Κάτω από αυτές τις συνθήκες είναι φυσικό αυτό το παρελθόν να αποτελεί εστία έντασης, κυρίως σε περιόδους όπου οι πολιτισμικές αξίες αλλάζουν. Δημιουργείται συνεπώς ένα αμφιλεγόμενο ζήτημα σε σχέση με το ποιος καθορίζει τελικά την αφήγηση και, κατ' επέκταση, ποιες πολιτικές ή κοινωνικές σκοπιμότητες εξυπηρετεί. Το πρόβλημα αυτό παίρνει την μορφή μίας αντιπαράθεσης μεταξύ διαφορετικών προσεγγίσεων και στον τομέα αυτής καθαυτής της έρευνας αλλά και στην σχέση μεταξύ των αρχαιολογικών επιστημών και του ευρύτερου κοινού.

Τα τελευταία χρόνια η αντιπαράθεση αυτή έχει προκαλέσει ένα αυξημένο ενδιαφέρον σχετικά με τον τρόπο που διαμορφώθηκε και διαμορφώνεται η εικόνα του ελληνικού παρελθόντος. Η προσοχή στρέφεται στην πορεία των αρχαιολογικών επιστημών όπως αυτές αναπτύσσονται στα διάφορα κράτη. Έτσι οι επιστήμες που «παράγουν» το παρελθόν έρχονται πάλι στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος και καλούνται να επανεκτιμήσουν τον ρόλο τους, ίσως και να τον προσαρμόσουν στις σύγχρονες απαιτήσεις. Καλούνται δηλαδή να αποσαφηνίσουν το ιδεολογικό υπόβαθρο των θεωρητικών και μεθοδολογικών επιλογών που τις χαρακτηρίζουν μέσα από μία κριτική θεώρηση των συνθηκών που σε κάθε στιγμή και σε κάθε τόπο όρισαν το πνευματικό και πρακτικό πλαίσιο μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν³.

Ο συλλογικός τόμος *Ένας Νέος Κόσμος Γεννιέται* εντάσσεται μέσα σε αυτό το γενικό θεωρητικό πλαίσιο. Ο τόμος περιλαμβάνει κατά κύριο λόγο τα άρθρα που παρουσιάστηκαν τον Απρίλιο του 1995 στο Ινστιτούτο Goethe Αθηνών, σε ένα συμπόσιο για την εικόνα του ελληνικού πολιτισμού όπως αυτή διαμορφώθηκε στην γερμανική επιστήμη κατά τον 19ο αιώνα. Η *συστηματική* ενασχόληση με τον ελληνικό πολιτισμό, και κυρίως τον αρχαίο πολιτισμό, είναι κατά πολύ προϊόν

της περιόδου αυτής. Πέρα από την συγκεκριμένη εικόνα που διαμορφώθηκε, θεσπίστηκε και ένας διαχωρισμός των πολιτισμικών εκφάνσεων σε επί μέρους και εξειδικευμένα γνωστικά αντικείμενα, ενώ ο ιστορικός χρόνος διαιρέθηκε σε συγκεκριμένες περιόδους, οι οποίες υπόκεινται σε διαφορετικές αξιολογήσεις. Οι διαχωρισμοί αυτοί σε γενικές γραμμές ισχύουν και σήμερα⁴.

Ο Ευάγγελος Χρυσός, ο οποίος επιμελήθηκε τον τόμο, σκιαγραφεί στην εισαγωγή το ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο κινείται ο προβληματισμός του θέματος. Ουσιαστικά ο τόμος (και υποθέτει κανείς και το συνέδριο) παρουσιάζεται ως απάντηση σε αυτό που θεωρεί ο επιμελητής ότι είναι μία αυξανόμενη τάση αμφισβήτησης του «παγκόσμιου και αιώνιου κύρους» του ελληνικού πολιτισμού από ορισμένους επιστημονικούς κύκλους. Ξεκινώντας από κάποιες πανεπιστημιακές εκκλήσεις για μία μεγαλύτερη έκφραση στην έννοια του πολυπολιτισμού που χαρακτηρίζει κυρίως τις Ηνωμένες Πολιτείες και καταλήγοντας στο πολυσυζητημένο θέμα του Martin Bernal και της *Μαύρης Αθηνάς*, σκιαγραφείται ένα κλίμα εχθρικό για κάθε τι το αρχαιοελληνικό. Η απάντηση σε αυτό το «πρόβλημα» είναι μία παρουσίαση των συνθηκών που προέβλεπαν την εικόνα του ελληνικού πολιτισμού ως «το λίκνον του ευρωπαϊκού πολιτισμού και κατ' επέκταση του παγκόσμιου πολιτισμού». Έτσι παρουσιάζεται μία αργογράφηση της γερμανικής επιστήμης: μία αντιπαράθεση της καλής Γερμανίας με την κακή Αμερική και, συνειρμικά, της καλής με την κακή επιστήμη. Εξαίροντας τον πολιτισμό που ανέδειξε τον ελληνικό κόσμο, εξασφαλίζεται έτσι η ανάδειξη της «ορθότερης» επιστημονικής προσέγγισης και, κατ' επέκταση, η αντικειμενικότητα των πορισμάτων της.

Αυτή η περιγραφή της θέσης των κλασικών σπουδών τόσο στις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και στην Ευρώπη είναι υπερβολικά απλουστευτική. Καταρχήν μεγαλοποιούνται κάποιες ακραίες θέσεις στις οποίες αντιτάσσεται μόνον το αυταπόδεικτο της ξεχωριστής αξίας του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, χωρίς να αναπτύσσεται μία νηφάλια επιχειρηματολογία που θα υποστήριζε την συνάφεια του ελληνικού παρελθόντος με τον σύγχρονο κόσμο. Παραβλέπεται επίσης το γεγονός ότι η μελέτη της Αρχαίας Ελλάδας αποτελεί σε αρκετές περιπτώσεις έναν στεγανό χώρο, όπου παραμένουν άγνωστες ή ανεφάρμοστες οι τελευταίες θεωρητικές και μεθοδολογικές εξελίξεις που αποτελούν πλέον κοινό τόπο για τις υπόλοιπες ανθρωπιστικές επιστήμες. Παραμερίζονται δηλαδή καίρια ζητήματα που αποτελούν το αντικείμενο μακρόχρονων συζητήσεων: μεθοδολογικά και πρακτικά ερωτήματα που αφορούν τόσο το γνωστικό αντικείμενο όσο και την ίδια την δομή των ανθρωπιστικών επιστημών εν γένει και των κλασικών σπουδών ειδικότερα. Κατά αυτό τον τρόπο βάσιμα ερωτήματα, όπως το πρόβλημα της κατασκευής του παρελθόντος, αποκλείονται από τον χώρο της επιστημολογίας και απορρίπτονται συνοπτικά ως αντεπιστημονικό δόγμα.

Στο επίκεντρο της διαμάχης βρίσκεται ο ισχυρισμός ότι το παρελθόν είναι ένα δημιούργημα, ότι δομείται δηλαδή στο παρόν. Τούτο δεν συνεπάγεται βεβαίως ότι το παρελθόν ανήκει εξ ολοκλήρου στην σφαίρα του φανταστικού ή ότι χάνεται τελείως κάθε έννοια αντικειμενικότητας, ούτε ότι όλες οι θεωρίες για το παρελθόν είναι, ή θα έπρεπε να είναι, εξ ίσου αποδεκτές. Η διάκριση γίνεται μεταξύ της αντικειμενικής πραγματικότητας και της ερμηνείας που επιλέγουμε να της δώσουμε, δηλαδή πώς την καθιστούμε έμπλεον νοήματος. Όλες οι διαδικασίες μέσα από τις οποίες κατηγοριοποιούμε και αξιολογούμε τα δεδομένα αποτελούν ερμηνείες της πραγματικότητας και ως ερμηνείες ακολουθούν πολιτισμικώς συγκεκριμένα ιδεολογικά πρότυπα. Η αποσαφήνιση αυτών των ιδεολο-

γικών προτύπων και η αποδοχή ή απόρριψή τους αποτελεί και βασικό κριτήριο για την αξιολόγηση μίας αφήγησης. Άλλωστε, όλες οι ιστορίες δεν είναι ίδιες: κάποιες συνδέουν μεταξύ τους τα δεδομένα καλύτερα από άλλες, κάποιες είναι λιγότερο ή περισσότερο αποσπασματικές και κάποιες είναι τελείως φανταστικές - με γνώμονα πάντα τα ισχύοντα πρότυπα. Έτσι, ποιες εικόνες συνιστούν το παρελθόν ενός πολιτισμού σε μία δεδομένη χρονική στιγμή είναι ενδεικτικό για την διάρθρωση του πολιτισμού αυτού εκείνη την στιγμή.

Οι περισσότεροι ερευνητές που συμμετέχουν στον τόμο δεν φαίνεται να συμερίζονται (τουλάχιστον ρητά) τις ανησυχίες που εκφράζονται στην εισαγωγή. Επιπλέον, δεν φαίνεται να θεωρούν ότι η αντιμετώπιση του παρελθόντος ως «πολιτισμικού κατασκευάσματος» αποτελεί απειλή για το αντικείμενο της έρευνάς τους. Μέσα από μία σειρά άρθρων που εκπροσωπούν το μεγαλύτερο τμήμα των ανθρωπιστικών επιστημών επιτυγχάνεται μία, άλλοτε λιγότερο και άλλοτε περισσότερο, κριτική παρουσίαση των πολιτικών και ιδεολογικών πλαισίων μέσα στα οποία κατασκευάστηκαν συγκεκριμένες εικόνες του ελληνικού πολιτισμού οι οποίες επηρέασαν και τις μετέπειτα αξιολογήσεις του τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Ευρώπη. Τα

άρθρα καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων: την αρχαιότητα (αρχαιολογία και αρχαία φιλολογία), το Βυζάντιο (ιστορία, φιλολογία και δίκαιο), την ορθόδοξη εκκλησιαστική ιστορία και την λαογραφία, ενώ υπάρχουν και δύο άρθρα που αναφέρονται στην αρχιτεκτονική και την ιστορία της τέχνης. Στο σύνολό του ο τόμος παρουσιάζει αρκετό ενδιαφέρον, αν και υπάρχει κάποια ανομοιογένεια στα άρθρα, τα οποία κυμαίνονται από την απλή απαρίθμηση των Γερμανών και των Ελλήνων με γερμανική παιδεία που έπαιξαν ρόλο στην διαμόρφωση των αρχαιολογικών επιστημών στην Ελλάδα έως την πιο κριτική ανάλυση του θεωρητικού πλαισίου μέσα στο οποίο έδρασαν Γερμανοί και Έλληνες.

Ένας Νέος Κόσμος Γεννιέται

Πολλοί παράγοντες φαίνεται ότι έπαιξαν ρόλο για να στρέψει η Γερμανία στις αρχές του 19ου αιώνα το ενδιαφέρον της στον ελληνικό χώρο. Η ένωση των μικρών γερμανικών κρατιδίων σε ένα ενιαίο εθνικό κράτος είχε αρχίσει να επικρατεί ως η καλύτερη λύση για την πολιτική αστάθεια που χαρακτήριζε εκείνη την εποχή. Η δημιουργία ενός ενιαίου γερμανικού κράτους προϋπέθετε και επέβαλλε την δημιουργία μίας ενιαίας γερμανικής ταυτότητας. Η ομοιογένεια αυτής της ταυτότητας έπρεπε αρχικά να οριστεί μέσα από δύο βασικούς άξονες: την διαφοροποίηση από «άλλες ταυτότητες» και την εγκαθίδρυση ενός ενιαίου παρελθόντος με χρονικό βάθος. Επιπλέον έπρεπε να θεσπιστεί μία ανεξάρτητη, αντικειμενική πηγή αυθεντίας που θα επικάλυπτε τις επί μέρους τοπικές ταυτότητες και θα αντιπροσώπευε το καινούργιο έθνος στο σύνολό του.

Όσον αφορά το πρώτο σκέλος, η αντιπαράθεση με την Γαλλία, ειδικότερα μετά τους Ναπολεόντιους πολέμους, προσέφερε αρχικά το πιο προφανές, εύκολα προσδιορισμένο και οικείο Άλλο σε αντίθεση με το οποίο μπορούσε να δομηθεί μία γερμανική ταυτότητα. Έτσι, παρατηρείται μία προσπά-

θεια απομάκρυνσης από την γάλλο-ρομανική επιρροή και, κατά συνέπεια, από το παρελθόν που είχε οικειοποιηθεί και διαχειριζόταν ιδεολογικά η Γαλλία, δηλαδή την Ρώμη. Το δεύτερο σκέλος, δηλαδή η δημιουργία ενός ενιαίου παρελθόντος με χρονικό βάθος, οδήγησε σε μία κίνηση που στόχευε εν μέρει στον καθορισμό μίας ξεχωριστής προέλευσης. Οι πόλεις-κράτη που απάρτιζαν την πολιτική γεωγραφία της αρχαίας Ελλάδας συνέθεταν μία εικόνα που εύκολα μπορούσε να παρομοιαστεί με την τότε ισχύουσα κατάσταση στην Γερμανία και προσέφεραν ένα εύφορο πεδίο σύγκρισης και, κατ' επέκταση, ταύτισης. Όπως παρατηρεί και ο Funke στο άρθρο του, οι συζητήσεις γύρω από την αξιολόγηση της ελληνικής αρχαιότητας αντικατόπτριζαν σε τελική ανάλυση και τις πο-

λιτικές διαμάχες υπέρ ή κατά της γερμανικής ενοποίησης. Η διαφορά στην αντιμετώπιση της αρχαίας Ελλάδας και του Βυζαντίου είναι ενδεικτική του πολιτικού ρόλου που παίζει το παρελθόν σε εθνικά ζητήματα. Η ανάγκη να δημιουργηθεί μία ενιαία και συνεχής αφήγηση του παρελθόντος είχε ως αποτέλεσμα το Βυζάντιο να μην έχει την ίδια τύχη με την αρχαιότητα. Η αρνητική εικόνα που είχε δημιουργηθεί από την εποχή του Διαφωτισμού, συνεχίστηκε και κατά τον 19ο αιώνα: το Βυζάντιο, αντί να αποτελεί «φυσική» και «λαμπρή» συνέχεια της Ρωμαϊκής αυτοκρατορίας, όπως πίστευαν οι ίδιοι οι Βυζαντινοί, εμφανιζόταν ως η παρακμή του αρχαίου ελληνικού πνεύματος, ενώ τα πολιτισμικά του μνημεία (με επίκεντρο φυσικά τα κείμενα) θεωρούνταν κακέκτυπες απομιμήσεις αρχαίων πρωτοτύπων. Στην προκειμένη περίπτωση όχι μόνο δεν υπήρχε λόγος επαναπροσδιορισμού αλλά αντιθέτως επιβαλλόταν η συνέχιση της ίδιας αξιολόγησης. Στο ενιαίο και συνεχές, πλέον, γερμανικό παρελθόν ο γερμανικός Μεσαίωνας επαναπροσδιορίζεται ως λαμπρός πρόγονος, ενώ το Βυζάντιο παρουσιάζεται ως αντίπαλος των μεσαιωνικών γερμανικών φύλων. Επιπλέον, η στενή σχέση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας με την Ορθοδοξία δεν προ-

σέφερε σημεία σύγκρισης και ταύτισης, ειδικότερα μέσα από το πρίσμα του διαχωρισμού μεταξύ κράτους και θρησκείας που επικρατούσε στην Γερμανία.

Η δημιουργία της καινούργιας ταυτότητας επέβαλε και μεταρρυθμίσεις στην δομή της γερμανικής παιδείας, στον χώρο δηλαδή που θα εκφραζόταν πλέον και θα αναπαραγόταν η επίσημη εκδοχή της γερμανικής ταυτότητας. Στις μεταρρυθμίσεις αυτές συμπεριλήφθηκε και η θέσπιση του επίσημου, και άρα έγκυρου, πλέον φορέα της ιδεολογίας: των αρχαιογνωστικών επιστημών. Διαμορφώθηκαν έτσι ξεχωριστοί κλάδοι με συγκεκριμένα γνωστικά αντικείμενα, τα οποία επέβαλλαν και καινούργιους τρόπους προσέγγισης του υλικού. Η προσέγγιση της αρχαιότητας ξέφυγε από τα στενά όρια της

εθνοσιασμός που χαρακτήριζε την έρευνα της αρχαιότητας. Στην πράξη, η μελέτη του Βυζαντίου παραμένει στα όρια της φιλολογίας και δεν εντάσσεται στο πλαίσιο μίας ιστορικής αντιμετώπισης, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζεται η δυσμενής αξιολόγηση του υλικού. Εξαίρεση ίσως αποτελεί η μελέτη του Βυζαντινού Δικαίου. Ο Schminck ορθά τονίζει ότι το αυξημένο γερμανικό ενδιαφέρον τον 19ο αιώνα για τον τομέα αυτό οφειλόταν κυρίως στην επιτακτική ανάγκη να δημιουργηθεί ένα ενιαίο Δίκαιο εν όψει της γερμανικής ενοποίησης. Η γερμανική έρευνα επηρέασε σε μεγάλο βαθμό και τους έλληνες νομικούς οι οποίοι αξιοποίησαν τις γερμανικές μελέτες για να διαμορφώσουν έναν νομικό κώδικα για το νέο ελληνικό κράτος.

διεκδικούσε, πράγμα που επιδίωκε ο Fallmerayer⁵. Ακολουθήθηκαν και οι δύο δρόμοι με μεγαλύτερη, βέβαια, έμφαση και επιτυχία στον πρώτο. Έτσι, το γερμανικό επιστημονικό ενδιαφέρον στρέφεται και στην νεοελληνική λαογραφία. Ένας νέος κόσμος γεννιέται, λοιπόν. Την φράση αυτή χρησιμοποίησε ο Tafel (από τους πρώτους φιλόλογους που αναγνώρισαν ότι τα βυζαντινά κείμενα αποτελούσαν ένα ξεχωριστό γνωστικό αντικείμενο) αναφερόμενος στην εγκαθίδρυση ενός νέου πεδίου έρευνας, των Βυζαντινών σπουδών. Άλλο τόσο όμως η φράση αυτή θα μπορούσε να περιγράψει και την γένεση των άλλων επιστημών που επικεντρώθηκαν στον ελληνικό χώρο διαμορφώνοντας και καινούργιους τρόπους αντιμετώπισης για κάθε πεδίο έρευνας. Οι επιστήμες

αποτελεί μία συγκεκριμένη και ιδιαίτερη θεώρηση του παρελθόντος. Το ζητούμενο είναι ο προσδιορισμός της «στιγμής γένεσως» ορισμένων εννοιών που αποτελούν την βάση του σημερινού πολιτισμού μέσα από ένα παρελθόν που αντιμετωπίζεται σαν μία ευθύγραμμη και, ως επί το πλείστον, αδιάσπαστη εξέλιξη. Εδώ πρέπει να σταθούμε σε τρία σημεία. Πρώτον, ο καθορισμός ενός μοναδικού σημείου «γένεσης» μίας έννοιας δημιουργεί μία σαφή τομή στον χρόνο και στον χώρο: ό,τι προηγείται της χρονικής στιγμής και ό,τι δεν εκπορεύεται από το εν λόγω σημείο αποκλείεται και από την διαδικασία δόμησης της έννοιας. Δεύτερον, καθορίζοντας την αρχή αποκτά κανείς τον ιδεολογικό έλεγχο της έννοιας - είναι αυτονόητο ότι όσο πιο πίσω τραβήξει κανείς την γραμ-

αρχαίας φιλολογίας και συμπεριέλαβε πλέον την μελέτη του χώρου στον οποίο δημιουργήθηκε ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός ακολουθώντας την γενικότερη στροφή προς μία «ολική-οργανική» θεώρηση της φύσης κατά την οποία οι κοινωνικές συμπεριφορές προδιαγράφονται από φυσιο-γεωγραφικά φαινόμενα. Παρά ταύτα, οι συλλεγόμενες πληροφορίες συνδυάζονταν σε μία εσωτερική, εξιδανικευμένη, θεώρηση της αρχαιότητας χωρίς να θεωρείται πάντα αναγκαία η αυτοψία. Η σύσταση του ελληνικού κράτους επέφερε βέβαια κάποιες αλλαγές επιτρέποντας την επιτόπια έρευνα στο επίπεδο της παρατήρησης και συλλογής πληροφοριών αλλά και της διεξαγωγής ανασκαφών σε μεγάλη κλίμακα. Ουσιαστικά όμως, όπως τονίζει ο Gerke, η εξωτερική παρατήρηση άργησε να επιφέρει μία επανεκτίμηση των δεδομένων και να προκαλέσει κάποιες αλλαγές στην εσωτερική θεώρηση. Η επιτόπια παρατήρηση στόχευε κατά κύριο λόγο στην επιβεβαίωση και την εικονογράφηση αυτών που ήταν ήδη γνωστά. Στον χώρο των Βυζαντινών σπουδών επιτυγχάνεται ο διαχωρισμός του γνωστικού αντικείμενου από την κλασική γραμματολογία και η εξέταση της περιόδου ως άξιας ειδικής έρευνας, χωρίς ωστόσο να εκφράζεται το ίδιο ενδιαφέρον ή

Η σύσταση του νέου ελληνικού κράτους έπειξε καθοριστικό ρόλο στην αντιμετώπιση του ελληνικού παρελθόντος. Η ελληνική επανάσταση, πέρα από την υποστήριξη που έχαιρε στον ευρωπαϊκό χώρο μέσα από το κύμα του Φιλελληνισμού, ήταν και συμφέρουσα: υπήρχε η πιθανότητα της κατάλυσης της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και η ευκαιρία να επιτευχθεί πολιτικός και οικονομικός έλεγχος μίας σημαντικής τότε γεωγραφικής περιοχής. Προσφερόταν επίσης μία ευκαιρία να ελεγχθεί και ο γεωγραφικός χώρος της φανταστικής ταυτότητας κάνοντάς την πιο πραγματική με αδιάσειστες υλικές ρίζες. Από την άλλη μεριά, η σύσταση του νέου ελληνικού κράτους δημιούργησε προβλήματα στην ιδιοποίηση του αρχαίου ελληνικού παρελθόντος ως γερμανικού παρελθόντος και έθεσε πλέον τους Νέους Έλληνες σαν ένα ακόμα Άλλο απέναντι στο οποίο έπρεπε να προσδιορισθεί η γερμανική ταυτότητα. Σχηματικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι ανοίγονταν δύο δρόμοι: να επιτευχθεί ένας ιδεολογικός έλεγχος (πολιτικός και επιστημονικός) του νέου κράτους και να αφομοιωθούν οι πολίτες του ως απόγονοι των αρχαίων Ελλήνων, με τους οποίους είχαν χάσει όμως την άμεση επαφή, ή να αποκοπεί το καινούργιο κράτος από τις ρίζες που

αυτές επιστρατεύονται για τις ανάγκες που δημιουργούσε η γένεση της ενοποιημένης Γερμανίας, αλλά και η γένεση του νέου ελληνικού κράτους. Ο κύριος φορέας για την δημιουργία της εικόνας του ελληνικού παρελθόντος γίνεται η επιστήμη. Δια μέσου αυτής η εικόνα μεταφέρεται και αναπαράγεται και στην ελληνική διανόηση μέσα από αφενός την σπουδή των Ελλήνων στην Γερμανία και αφετέρου την εγκαθίδρυση του γερμανικού εκπαιδευτικού συστήματος στο νεοϊδρυθέν ελληνικό πανεπιστήμιο.

«Ursprungswissenschaft»

Αρκούσε το γερμανικό ενδιαφέρον για να αναδείξει τον ελληνικό πολιτισμό ως πρόγονο ενός ενιαίου ευρωπαϊκού πολιτισμού; Είναι προφανές ότι η Γερμανία δεν ήταν ο μόνος χώρος που έστρεψε την προσοχή του στο ελληνικό παρελθόν: το ενδιαφέρον των άλλων κρατών υπήρξε εξαρχής εξίσου ισχυρό. Πέρα από τις διαφορετικές προσεγγίσεις που ίσως χαρακτηρίζουν κάθε κράτος, μπορούμε να αναγνωρίσουμε μία κοινή τάση η οποία κυριαρχεί μέχρι και σήμερα. Το αρχαίο ελληνικό παρελθόν έχει ενταχθεί μέσα στο πλαίσιο μίας αναζήτησης της *Απαρχής*. Αυτή η αντιμετώπιση

μή τόσο πιο σίγουρος είναι για τον αποκλειστικό έλεγχο. Μπορεί να ορίσει, δηλαδή, τους όρους και τους τρόπους με τους οποίους θα χρησιμοποιηθεί η έννοια σε πολιτικό ή επιστημονικό επίπεδο (η έννοια της δημοκρατίας είναι ένα προφανές παράδειγμα). Ο ιδεολογικός έλεγχος της έννοιας ουσιαστικά συνίσταται στον αποκλεισμό ή τον έλεγχο άλλων ομάδων. Τρίτον, ο καθορισμός της αρχής είναι, ουσιαστικά, μία αυθαίρετη πράξη η οποία διαμορφώνεται από τις ισχύουσες κοινωνικό-πολιτικές συνθήκες⁶.

Ιδωμένη μέσα από αυτό το πρίσμα η αρχαία Ελλάδα ως πρόγονος είχε ένα επιπλέον προσόν: αποτελούσε ένα πρωιμότερο σημείο προέλευσης από την Ρώμη και έτσι επέτρεπε στην Γερμανία να αναλάβει τον ιδεολογικό έλεγχο. Η Γερμανία δεν ανακάλυψε τόσο τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό -άλλωστε η αρχαία Ελλάδα δεν ήταν άγνωστη στην Ευρώπη και αποτελούσε πάντα αντικείμενο έρευνας και ενδιαφέροντος- όσο τον επαναπροσδιόρισε χρησιμοποιώντας άλλα κριτήρια αξιολόγησης. Αυτή η κίνηση όμως προσδιόριζε ταυτόχρονα και το κοινό σημείο προέλευσης του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Το «λίκνον του πολιτισμού» ήταν η αρχαία Ελλάδα και η Γερμανία ήταν η φερόμενη κληρονόμος. Φυσικά τα άλλα κράτη

ανταποκρίθηκαν άμεσα στην γερμανική κίνηση για τον έλεγχο του κοινού σημείου προέλευσης· άλλωστε όλοι έπρεπε να ορίσουν και την «ευρωπαϊκή» διάσταση της ταυτότητάς τους. Οι αρχαιολογικές ανασκαφές γίνονται ένας από τους κύριους χώρους όπου διεξάγεται η μάχη για τον έλεγχο του ελληνικού παρελθόντος. Ο Καλπαξής αναπτύσσει καθαρά το ιδεολογικό και πολιτικό υπόβαθρο των διεθνών αρχαιολογικών ανασκαφών και της ίδρυσης των ξένων αρχαιολογικών σχολών στην Ελλάδα⁷. Η διενέργεια ανασκαφών μετατρέπεται σε ένα είδος πολιτιστικού ανταγωνισμού ή καλύτερα πολέμου, γεγονός που αναγνωρίζεται αποκάλυπτα όπως φαίνεται και από τον ξένο τύπο της εποχής. Ο ανταγωνισμός αυτός όμως έχει και άμεσο αντίκτυπο στην αξιολόγηση των ιδίων των ευρημάτων και κατ' επέκταση διαμορφώνει και τα αναλυτικά εργαλεία της αρχαιολογίας. Μέσα από αυτήν την θεώρηση όλες οι εκφάνσεις του υλικού πολιτισμού δεν έχουν ισάξια ερμηνευτική δυναμικότητα και το ενδιαφέρον επικεντρώνεται μόνο σε ορισμένους τομείς όπως, για παράδειγμα, στα έργα τέχνης τα οποία ενσαρκώνουν πλέον την ουσία του ελληνικού πολιτισμού.

Ο ελληνικός ρόλος είναι από την αρχή εξαναγκασμένος σε ένα λεπτό παιχνίδι πολιτικής ισορροπίας. Το ελληνικό κράτος τον 19ο αιώνα ήταν και αυτό στραμμένο στην δημιουργία ενός παρελθόντος, πράγμα αναγκαίο για την επιβίωσή του. Η έμφαση των ξένων δυνάμεων στο αρχαίο ελληνικό παρελθόν και ο καθορισμός του ως κοινού σημείου προέλευσης προσέφερε ένα εξαιρετικό σημείο εκκίνησης και για την ίδια την Ελλάδα. Το «σημείο» προέλευσης του ελληνικού πολιτισμού μπορούσε να μετακινηθεί προς τα πίσω δίνοντας μεγαλύτερο χρονικό βάθος από αυτό που προσέφερε η Βυζαντινή αυτοκρατορία και άρα πιο γερές «ρίζες» στον χώρο. Αποτελούσε επίσης ένα σημαντικό σημείο επαφής με την Ευρώπη που μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να διασφαλιστεί η ξένη υποστήριξη. Έτσι η μέριμνα για τις αρχαιότητες είναι ένα από τα πρώτα βήματα του νεοσύστατου κράτους. Η ιδεολογική διασφάλιση της ελληνικής ταυτότητας από τους Ευρωπαίους σήμαινε όμως και την παραχώρηση του κατευθυντήριου ρόλου. Κατά συνέπεια οι αρχαιολογικές επιστήμες, όπως η αρχαιολογία, δεν προσέφεραν πολλές δυνατότητες για την ανάπτυξη μίας εγχώριας οπτικής γωνίας. Στην ουσία ο εξωγενής ορισμός των επιστημών και των γνωστικών αντικειμένων προδιαγράφει τον τρόπο και την λογική βάση των οποίων θα μπορούσαν οι Έλληνες να προσεγγίσουν το παρελθόν τους.

Τα πεδία που ήταν λιγότερο ευαίσθητα για τους Ευρωπαίους επέτρεψαν την ανάπτυξη μίας ιδιαίτερης πρωτοβουλίας από την πλευρά των Ελλήνων. Η ελληνική λαογραφία, για παράδειγμα, διαμορφώνεται σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό από τους Έλληνες επιστήμονες. Το αντικείμενο της μελέτης μετατοπίζεται εν μέρει από το παρελθόν στο παρόν. Οι πολιτικές ανάγκες όμως, κυρίως υπό το πρίσμα της κρατικής εξωτερι-

κής πολιτικής, δεν άργησαν να καθορίσουν το βασικό επιστημονικό στόχο του κλάδου: την απόδειξη της συνέχειας του ελληνικού πολιτισμού. Και εδώ, βέβαια, έπρεπε να διατηρηθεί η συνέχεια της αφήγησης διασφαλίζοντας ταυτόχρονα και μία ευρωπαϊκή ταυτότητα. Έτσι η έρευνα εστιάζεται στην ανακάλυψη «πολιτισμικών κατάλοιπων» για να ενισχυθεί ο κρίκος με την αρχαιότητα αλλά και με το Βυζάντιο, το οποίο αποτελούσε αναπόσπαστο κομμάτι του προσδιορισμού της ελληνικής ταυτότητας και έπαιξε, επιπλέον, σημαντικό ρόλο εν όψει μελλοντικών εδαφικών διεκδικήσεων. Η προσπάθεια να αντικρούσουν τις θεωρίες του Fallmerayer συσπειρώσε τους Έλληνες λαογράφους και έδωσε τα ερείσματα για εντατικές και λεπτομερείς μελέτες. Όπως τονίζει ο Puchner, η προφανής παρατήρηση ότι η λαογραφική έρευνα στην Ελλάδα ήταν μονοδιάστατη και κατευθυνόταν από εθνικιστικούς στόχους –μία διαπίστωση που, εκείνη την εποχή, ισχύει λίγο ως πολύ για την λαογραφία εν γένει– συνήθως επισκιάζει την σοβαρή προσπάθεια ανάπτυξης μεθοδολογίας που χαρακτηρίζει το έργο των ελλήνων λαογράφων.

Σε τελική ανάλυση ο τόμος αποσκοπεί (τουλάχιστον κατά τον Χρυσό) στο να αποτελέσει άλλη μία αφήγηση *Απαρχής*: να προσδιορίσει το σημείο, δηλαδή τον τόπο και τον χρόνο, γενέσεως της «αρμόζουσας» αξιολόγησης του ελληνικού πολιτισμού αλλά και της «έγκυρης» επιστημονικής έρευνας. Όπως όμως πολύ σωστά παρατηρεί και ο Καλπαξής, στον τόμο αυτό δεν σκιαγραφείται μία εικόνα του ελληνικού πολιτισμού αλλά πολλές· αντίστοιχα, δεν διαγράφεται μία επιστήμη αλλά πολλές⁸. Τελικά μία μονομερής ή μονόπλευρη παρουσίαση της σύνθεσης του ελληνικού πολιτισμού δεν συντελεί απλώς σε μία ελλιπή εικόνα - περιορίζει ουσιαστικά τις παραμέτρους της έρευνας. Η ανάλυση της κατασκευής του ελληνικού παρελθόντος απαιτεί την κατανόηση της διάρθρωσης της διαλεκτικής σχέσης της Ελλάδος με την Ευρώπη, αλλά και των επιμέρους Ευρωπαϊκών κρατών μεταξύ τους. Και φυσικά δεν πρέπει να σταθεί αποκλειστικά στον 19ο αιώνα. Άλλωστε οι παραστάσεις της Αρχαίας Ελλάδας που είχαν οι Ευρωπαίοι τον 19ο αιώνα είχαν περάσει μέσα από τα αξιολογικά φίλτρα των προηγούμενων γενεών, ακόμα και αυτά των ιδίων των αρχαίων Ελλήνων.

Οι Έλληνες και Εμείς

Ποιες είναι όμως οι επιπτώσεις της συνειδητοποίησης ότι η σημερινή αξιολόγηση του ελληνικού πολιτισμού αποτελεί ένα ευρωπαϊκό δημιούργημα με σαφείς ρίζες στην γερμανική επιστήμη του 19ου αιώνα; Το ερώτημα αυτό, που συνδέεται άμεσα με τον προβληματισμό του τόμου, συζητείται μόνο εμμέσως σε μερικά από τα κείμενα. Μπορεί βέβαια να υποστηριχθεί κανείς ότι το συγκεκριμένο κατασκευάσμα είναι προϊόν της εφαρμογής επιστημονικών μεθόδων έξω από πολιτικές επιρροές και άρα είναι αντικειμενικό. Η εικόνα ενός εξωραϊσμένου και ενιαίου ελληνικού παρελθόντος που παρου-

σιάζεται ως δεδομένη, αναπόφευκτη και μοναδική είναι ουσιαστικά αποκομμένη από το γενικό πλαίσιο μέσα στο οποίο δημιουργήθηκε. Μέσα από τον συγκεκριμένο τόμο αλλά και από άλλα κείμενα που εστιάζονται στην ανάλυση της ιστοριογραφίας του ελληνικού παρελθόντος σκιαγραφούνται οι συνθήκες που ανέδειξαν μία *συγκεκριμένη* οπτική γωνία προκρίνοντάς την ανάμεσα από άλλες πιθανές οπτικές γωνίες με γνώμονα συνήθως πολιτικές και κοινωνικές ανάγκες. Η αναγνώριση ότι το παρελθόν δεν αποτελεί μία ανεξάρτητη οντότητα αλλά, αντίθετα, διαμορφώνεται στο παρόν δεν συνεπάγεται ότι οι εικόνες που έχουμε για το ελληνικό παρελθόν είναι κατ' ανάγκη λανθασμένες· είναι όμως αποσπασματικές και επιλεκτικές κυρίως όσον αφορά το ευρύ κοινό. Η εξιδανίκευση της αρχαίας Ελλάδας συνεπάγεται και την αποσιώπηση πολλών πλευρών της ζωής, ιδίως της καθημερινής εμπειρίας που δεν άπτεται πάντα της τέχνης ή της φιλοσοφίας και που συχνά έρχεται σε αντίθεση με την φιλελεύθερη και εξωραϊσμένη εικόνα που προωθείται. Επιπλέον, η έμφαση στην ομοιομορφία δυσχεραίνει τον διαχωρισμό και την αναγνώριση συγκεκριμένων τοπικών χαρακτηριστικών που θα μπορούσαν να συντάξουν άλλες αφηγήσεις. Η αμφιλεγόμενη στάση απέναντι στον Βυζαντινό πολιτισμό, όπου το ιδιαίτερο ελληνικό ενδιαφέρον δεν αντικατοπτρίζεται πάντα και σε διεθνές επίπεδο, δημιουργεί άλλα κενά. Το Βυζάντιο προσλαμβάνεται κυρίως υπό το πρίσμα της Ορθοδοξίας· μίας Ορθοδοξίας που αντιπροσωπεύεται από χλιδή. Έτσι, και εδώ, η καθημερινή ζωή και η διάρθρωση της βυζαντινής κοινωνίας αποτελούν ως επί το πλείστον ένα αγνό φόντο στα «σημαντικά» γεγονότα ενώ ο πολυπολιτισμός του Βυζαντίου ισοπεδώνεται. Αυτή η μονοσήμαντη θεώρηση του παρελθόντος παίζει καθοριστικό ρόλο ακόμα και στην περίπτωση της λαογραφίας, η οποία ουσιαστικά μόνο πρόσφατα υποχωρεί για να αφήσει χώρο στον κλάδο της ανθρωπολογίας που αντιμετωπίζει πια την ελληνική κοινωνία αυτόνομα και όχι μόνο σαν μία αναζήτηση καταλοίπων που αποδεικνύουν την αδιαμφισβήτητη συνέχεια του ελληνικού πολιτισμού.

Μεγάλα κομμάτια σε αυτήν την κάθε άλλο παρά «συνεχή» αφήγηση εν τέλει μένουν κενά. Μέσα στην συγκεκριμένη λογική συνέχειας και περιοδολόγησης που έχουμε υιοθετήσει δεν αξιολογούμε με τον ίδιο τρόπο όλες τις εποχές. Οι διάφορες περίοδοι διαρθρώνονται γύρω από σημεία σταθμούς και σε σχέση με αυτά διαμορφώνονται όλα τα ερωτήματα της έρευνας. Το παρελθόν δεν μελετάται όλο με τον ίδιο ζήλο και δεν προσεγγίζονται όλες οι περίοδοι ως έχουσες αξία αυτές καθαυτές. Ως αποτέλεσμα, περίοδοι όπως η Παλαιολιθική, η Γεωμετρική ή η Ρωμαϊκή δεν κατέχουν περίοπτη θέση στην αφήγηση που αναπαράγουμε. Φυσικά έχουν υπάρξει έρευνες σε αυτούς τους τομείς· έχει γίνει αρκετή και σημαντική δουλειά κυρίως μέσα από το πρίσμα της αμφισβήτησης που κατακρίνεται στην εισαγωγή του τόμου. Τα πορί-

σματα όμως αυτής της έρευνας δεν έχουν γίνει ακόμα κοινό κτήμα, δεν αναδιαμορφώνουν την ελληνική ταυτότητα. Επανερχεται λοιπόν στο προσκήνιο το πρόβλημα του ρόλου που οφείλουν να αναλάβουν οι αρχαιολογικές επιστήμες, ειδικότερα δε σε ό,τι αφορά το αρχαίο ελληνικό παρελθόν. Οι συνθήκες που καθόρισαν την έρευνα για το ελληνικό παρελθόν καθιστούν ανάγλυφη την ιδιαίτερη θέση του στον δυτικό κόσμο. Μπορούμε να αναγνωρίσουμε δύο βασικούς άξονες κατά μήκος των οποίων δομείται το ελληνικό παρελθόν: έναν εσωτερικό (ελληνικό) και έναν εξωτερικό (κυρίως ευρωπαϊκό). Στην πρώτη περίπτωση υπάρχει μία σχετική ομοιογένεια που είναι απόρροια μίας κεντρικά κατευθυνόμενης αφήγησης. Στην δεύτερη, μέσα από μία κυρίαρχη άποψη διαφαίνεται μία ποικιλία θεωρήσεων και εκτιμήσεων που αντικατοπτρίζουν την ανομοιογένεια του δυτικού χώρου στο σύνολό του. Κατά την διαδικασία της δόμησης της κοινής δυτικής ταυτότητας αλλά και των επί μέρους ταυτοτήτων αφομοιώνονται κάποια κομμάτια του παρελθόντος, ενώ αντιπαραβάλλονται κάποια άλλα.

Πέρα από τον άξονα Ελλάδας - Ευρώπης υπάρχει, βέβαια, και ένας τρίτος χώρος ο οποίος παίζει έναν παραγνωρισμένο ρόλο στην κατασκευή του ελληνικού παρελθόντος. Πολιτισμικά κατάλοιπα και στοιχεία που ορίζονται ως ελληνικά υπάρχουν διάσπαρτα και σε χώρες οι οποίες δεν εντάσσονται στον δυτικό πολιτισμό. Τα εκτενή αραβικά σχόλια στον Αριστοτέλη ή η Πτολεμαϊκή περίοδος στην Αίγυπτο είναι προφανή παραδείγματα. Τα κομμάτια αυτά ενσωματώνονται βεβαίως στην αφήγηση του δικού τους παρελθόντος αλλά παράλληλα δημιουργούν έναν ακόμα άξονα προσδιορισμού του ελληνικού παρελθόντος (και κατ' επέκταση της ελληνικής ταυτότητας) με διαφορετικά βέβαια κριτήρια αξιολόγησης. Το ελληνικό παρελθόν ενσωματώνεται στην δόμηση πολλών και διαφορετικών ταυτοτήτων. Οι γνώμονες για την αξιολόγησή του όμως υπαγορεύονται κατά κύριο λόγο από την Δυτική Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες, ενώ οι Έλληνες αναλαμβάνουν τον ρόλο του φύλακα ή του διαχειριστή αυτού του κοινού χώρου. Αυτή η διάκριση δημιουργεί επιπλέον εστίες έντασης. Για τους Ευρωπαίους, η δημιουργία μιας εικόνας του ελληνικού παρελθόντος είναι τελικά μία συναισθηματικά και ιδεολογικά φορτισμένη υπόθεση εφόσον ουσιαστικά προβάλλουν σε αυτήν ένα κομμάτι του εαυτού τους. Η φόρτιση, και κατ' επέκταση ο τρόπος προσέγγισης, δεν είναι ανάλογη στην έρευνα άλλων χωρών, όπως η Αίγυπτος ή η Ινδία. Από την άλλη μεριά αυτό που χαρακτηρίζει όλες τις συζητήσεις, από τις πιο εικονοκλαστικές έως τις πιο συντηρητικές, είναι και μία αίσθηση απόστασης: οι αρχαίοι Έλληνες ξεταίζονται σαν μία καθαρά προσδιορισμένη ομάδα που ξεχωρίζει ή τουλάχιστον δεν ταυτίζεται πλήρως με τον σύγχρονο κόσμο. Αντίθετα στον ελληνικό χώρο δεν τίθεται βεβαίως θέμα απόστασης μεταξύ των αρχαίων και των σύγχρονων Ελλήνων. Το «αθάνατο ελληνικό

πνεύμα» αναιρεί τον χρόνο και επιτρέπει μία απροβλημάτιστη σχέση, μία ταύτιση, δηλαδή, δεδομένη και φυσική. Εδώ, η διάκριση ανάμεσα στους «Έλληνες» και «Εμάς» ως κεντρικός άξονας της συζήτησης δεν υφίσταται. Η ιδεολογική διασφάλιση όμως αυτής της βεβαιότητας βασίζεται κυρίως σε εξωγενή κριτήρια.

Σε τελική ανάλυση κάθε εποχή εφευρίσκει τους «Έλληνες» εκ νέου, με τους δικούς της όρους. Οφείλουμε, λοιπόν, να κατανοήσουμε τις συνθήκες που γέννησαν τα κριτήρια με τα οποία ορίζουμε τις αναλυτικές κατηγορίες μέσα από τις οποίες αξιολογούμε και συνθέτουμε το παρελθόν. Η κριτική αντιμετώπιση της διαδικασίας δόμησης αυτού του παρελθόντος μπορεί και πρέπει να αποτελέσει έναυσμα για μία αναθεώρηση των πορισμάτων της έρευνας, για την διαμόρφωση νέων, πιο επίκαιρων, ερωτημάτων σε σχέση με το υλικό και την δημιουργία πιο πλούσιων και ποικίλων αφηγήσεων. Το ζητούμενο είναι να απομακρυνθούμε από μία μονοδιάστατη θεώρηση του παρελθόντος και να ορίσουμε εκ νέου έναν πολιτισμό που να έχει αξία αυτός καθαυτός, σε όλες του τις μορφές, και όχι μόνο ως «το λίκνον του δυτικού πολιτισμού». Οι αλλαγές αυτές θα διαμορφώσουν ένα πιο ανθρώπινο και πιο οικείο παρελθόν· μία ιστορία με την οποία μπορούμε να αναμετρηθούμε και η οποία, κυρίως, θα ανταποκρίνεται στα σημεία των καιρών. Η διαδικασία αυτή έχει ήδη ξεκινήσει στην Ευρώπη και στην Αμερική. Ίσως είναι λοιπόν καιρός να αποκαταστήσουμε την αναγκαία απόσταση και να θέσουμε και εμείς το ερώτημα: ποιοι είναι οι «Έλληνες» και ποιοι είμαστε «Εμείς»;

* Ευάγγελος Χρυσός (επιμ.),
Ένας Νέος Κόσμος Γεννιέται.

Η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά τον 19ο αιώνα
(Αθήνα: Εκδόσεις Ακρίτας, 1996)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. π.χ. R. P. Droit (επιμ.), *Οι Έλληνες, οι Ρωμαίοι και Εμείς. Η επικαιρότητα του αρχαίου κόσμου* (Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1992)· R. B. Loudon & P. Schollmeier (eds), *The Greeks and Us: essays in honour of Arthur W.H. Adkins* (Chicago: Chicago University Press, 1996)
2. Η βιβλιογραφία που αναφέρεται σε αυτό το θέμα είναι εκτενής. Βλ. π.χ. τους τόμους της σειράς *One World Archaeology*: G.C. Bond & A. Gillam (eds), *Social Construction of the Past: Representation as power* (London: Routledge, 1994)· P. Gathercole & D. Lowenthal (eds), *The Politics of the Past* (London: Routledge, 1994)· R. Layton (ed.), *Who Needs the Past?: Indigenous Values and Archaeology και Conflict in the Archaeology of Living Traditions* (London: Routledge, 1994)
3. Βλ. π.χ. S. Dyson, «From New to New Archaeology: Archaeological theory - a 1990s perspective», *American Journal of Archaeology* 97 (1993), σσ 195-206· K. Kotsakis, «The powerful past: theoretical trends in Greek archaeology» στο I. Hodder (ed.), *Archaeological Theory in Europe* (London: Routledge, 1991) σσ 65-90· M. Golden & P. Toohey (eds), *Inventing Ancient Culture: Historicism, Periodization and the ancient world* (London: Routledge, 1996)· I. Morris «Archaeologies of Greece» στο I. Morris (ed.), *Classical Greece: ancient histories and modern archaeologies*

(Cambridge: Cambridge University Press, 1994) σσ 8-47· M. Shanks, *The Classical Archaeology of Greece: Experiences of the discipline* (London: Routledge, 1995)· A.M. Snodgrass, *An Archaeology of Greece. The present state and future scope of a discipline* (Berkeley: University of California Press, 1987)· A.A. Ζώης, *Η Αρχαιολογία στην Ελλάδα. Πραγματικότητες και προοπτικές* (Αθήνα: Πολύτυπο, 1990)

4. Βλ. επίσης: J. Whitley, «Art history, archaeology and idealism: the German tradition» στο I. Hodder (ed.), *Archaeology as Long-term History* (Cambridge: Cambridge University Press, 1987)· S. L. Marchand, *Down from Olympus: archaeology and philhellenism in Germany, 1750-1970* (Princeton: Princeton University Press, 1996)

5. Έ. Σκοπετέα, *Φαλμεράνερ. Τεχνάσματα του αντίπαλου δέους* (Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο 1987)

6. Για την αρχαιολογική έρευνα ως έρευνα της «Απαρχής» βλ. H.M. Wobst & A. Keene, «Archaeological explanation as political economy» στο J. Gero et al. (eds), *Sociopolitics of Archaeology* (Amherst: University of Massachusetts Department of Anthropology Research Reports no. 23, 1983) σσ 59-65· Βλ. επίσης M. Conkey & S.H. Williams, «Original narratives: the political economy of gender in archaeology» στο M. di Leonardo (ed.), *Gender at the Crossroads of Knowledge: Feminist Anthropology in the Postmodern Era* (Berkeley: University of California Press, 1991) σσ 102-139· A. Alexandri «The origins of meaning» στο I. Hodder et al. (eds), *Interpreting Archaeology: Finding meaning in the past* (London: Routledge, 1995)

7. Το ιδεολογικό και πολιτικό υπόβαθρο των γερμανικών αρχαιολογικών ανασκαφών στην Ελλάδα αλλά και η ελληνική στάση αναπτύσσονται εκτενέστερα στους δύο τόμους της σειράς *Αρχαιολογία και Πολιτική*: Θ. Καλαξής, *Αρχαιολογία και Πολιτική. I Σαμιακά Αρχαιολογικά 1850-1914* (Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1990) και *Αρχαιολογία και Πολιτική. II Η Ανασκαφή του Ναού της Αρτέμιδος (Κέρκυρα 1911)* (Ρέθυμνο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1993)

8. Στο κείμενο του, «Επιρροές της γαλλογερμανικής αντιπαράθεσης του 19ου αιώνα στην κατασκευή της εικόνας της αρχαίας Ελλάδας», με το οποίο συμμετέχει στον τόμο ο Καλαξής τονίζει στην σελίδα 42: «Κατά προέκταση, θα ήταν κατά την άποψή μου πιο ορθό, αν και στην προκειμένη περίπτωση χρησιμοποιούσαμε τον πληθυντικό, αν, για να το πω πιο συγκεκριμένα, αντί για την εικόνα, μιλούσαμε για τις εικόνες του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού που παρήγαγαν κατά τον 19ο αιώνα, και φυσικά συνεχίζουν να παράγουν, οι αρχαιολογικές επιστήμες».